

*Макимець В. О.,
викладач кафедри китайської мови і перекладу
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ЕСТЕТИКА ПОТВОРНОГО В ОБРАЗНІЙ СИСТЕМІ ПРОЗИ ЦАНЬ СЮЕ

Анотація. Китайська література 1980-х років гостро потребувала глибоких змін, щоб відновити свою суб'єктивність, а не служити лише ідеологічним інтересам, щоб підкреслити цінність і художню якість творів. Письменники прагнули відійти від нав'язаної реалістичної моделі як єдино прийнятної в літературній творчості, аби дослідження та окреслення людської природи набуло більшої глибини та переконливості.

Рецепція західної літературної традиції певним чином відкрила нову сторінку тогочасної китайської літератури, що спонукало багатьох письменників спробувати нові техніки написання творів, ««екзотичні» для китайських читачів. Цань Сюе (справжнє ім'я Ден Сяохуа (邓小华), 1953 р.н.) – одна з найкреативніших представниць китайської жіночої літератури ХХ століття, яка змушує читача зануритися у світ незбагненого, а її творчість досить шокуюча і навряд чи сприймається усією читацькою аудиторією. У статті проаналізовано специфіку потворного в образній системі оповідань Цань Сюе «Мильна бульбашка у брудній воді» «Віл», «Хатинка на пагорбі». З'ясовано, що така «антиестетичність» пов'язана з проблематикою цих творів, де авторка зображує абсурдний, деформований і кошмарний світ, де персонажі, які ненавидять один одного, живуть із відчуттями похмурості, невідомості, страху, тривожності. А також із авторським завданням дослідити людську природу, вказати шляхи пошуків внутрішньої свободи.

У своїх творах Цань Сюе кидає виклик загальноприйнятим стандартам краси та культурним нормам, щоб, критикуючи суспільні цінності, підірвати панівну ідеологію. Письменниця наслідує трансцендентний погляд на літературу і мистецтво, створює літературу «людської природи» у феноменологічних термінах, відкидає соціологічні судження про «правильне» і «неправильне», «добро» і «зло» в людській особистості.

Ключові слова: Цань Сюе, жіноча проза, китайська література, естетика потворного, абсурд.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На початку 1980-х років під час Культурної революції китайські читачі шойно позбулися «революційної літератури» та почали контактувати із творчою діяльністю, яка все ще мала сильне політичне забарвлення, але більше не була «окупованою». Цань Сюе неабияк вразила незвичними образами й шокуючим стилем написання. Поява Цань Сюе була нічим іншим, як літературним ураганом, який змусив похитнутися естетичні концепції, що продовжували розвиватися і мали неабияке значення в китайській літературі. Сьогодні Цань Сюе – одна із найяскравіших представниць жіночої прози авангардної літератури в Китаї, творчість якої активно студіюється, проте в Україні питання її ідіостилю досі малодосліджене (Н. Ісаєва,

М. Война). Отже, вивчення особливостей естетики потворного в образній системі творів Цань Сюе позначене новизною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням творчості Цань Сюе займаються як у Китаї Лі Сяофен (李晓峰) [1], Цю Фен (丘峰) [2], Бай Сяньюн (白先勇) [3], так і в західних країнах – М. Дюк (M. S. Duke) [4]. В українському літературознавстві питанню особливостей прози Цань Сюе присвячені праці Н. Ісаєвої [5; 6] і М. Войни [7; 8].

Мета статті полягає у визначенні специфіки потворного в образній системі творчості Цань Сюе.

Виклад основного матеріалу. У 1853 році вийшла у світ книга німецького філософа Карла Розенкранца «Естетика потворного», де потворне виступає самостійною категорією естетики, а не доповненням чи протилежністю прекрасного. Так «потворне» в мистецтві отримало самостійну цінність, припинивши відігравати допоміжну роль. Поява цієї категорії порушила традиційний естетичний стереотип і призвела до розширення простору естетики.

У мистецтві ХХ століття простежуються різноманітні художні засоби та форми відтворення потворного, спостерігається стійкий інтерес до дисгармонії, асиметрії та численних видів потворного. Під впливом західних художньо-естетичних тенденцій, естетична свідомість у китайській літературі ХХ століття зазнала різких змін. Такі письменники, як Цань Сюе (残雪), Хань Шаогун (韩少功), Юй Хуа (余华), Су Тун (苏童) і Мо Янь (莫言), свідомо запозичують західний модерністський досвід. Так, Цань Сюе, розповідаючи в інтерв'ю про початок свого творчого шляху, зазначає: «У кінці 1970-х р., коли, нарешті, в Китаї з'явилися перші переклади модерністів, мені вже було 27–28 років. Читаючи модерністську літературу, я не дуже-то її розуміла, але продовжувала читання. У тридцять років, одного прекрасного дня, я усвідомила і відчула близькість цієї літератури, зрозуміла, що «так» я теж можу, причому зможу висловити свої думки і почуття відмінним від інших письменників модерністів способом» [9]. У результаті молоді письменники реформують національну традицію реалізму; сміливо розкривають «чорне» життя, страждання та розгубленість сучасників, патологію та потворність у людині. Використовуючи гротеск, метафори, фантазію, абсурд, деконструкцію, авангардисти викликають потужну хвилю естетики потворного в тогочасній китайській літературі.

У традиційній і, можна сказати, стереотипній свідомості існує переконання, що жінки-автори за своєю природою здатні описувати лише сентиментальне кохання, гармонійну сім'ю та ніжні жіночі образи. Цань Сюе вийшла за рамки традиційної естетики в пошуку нового образу світу. І тепер у китайському літературному світі вона одна з жінок-письменниць із

яскравою творчою індивідуальністю. Водночас у китайському літературознавстві її творчість є явищем, що спонукає до роздумів і полеміки. Щоправда, альтернативний стиль творчості Цань Сюе не раз викликав занепокоєння й палкі дискусії і за кордоном. Із розвитком літератури все більше читачів, письменників і науковців приєднуються до команди шанувальників і дослідників творчості Цань Сюе, намагаючись відчувати дивний світ її творів, замислюючись над їхніми прихованими смислами. «Незрозумілість романів Цань Сюе принципово зумовлена своєрідним «анти-розумінням». Цей вид «анти-розуміння» в основному відображається в трьох аспектах: немає змісту твору; авторка в основному описує невимовні та ірраціональні частини, такі як мрії, галюцинації та підсвідомість; історії, сюжети, герої, позбавлені логіки» [10], – зазначає Гао Юй (高玉).

Фантастичні мотиви – чи не один із важливих художніх засобів творчості Цань Сюе. Переплетення сну та дійсності, містики і реальності у творах письменниці не дають змоги досягнути – ілюзія це чи реальність. Моделі поведінки персонажів зображені абсурдними, на межі реального та ірреального, вчинки їхні нерідко незбагненні. В оповіданні «Мильна бульбашка у брудній воді» («污水上的肥皂泡») син Сан Мао (三毛) – інфантильний та безпорадний перед владною матір'ю-тираном фантазує, що вона перетворюється на брудні мильні бульбашки: «我的母亲化作了一木盆肥皂泡。没人知道这件事。如果有人明白底细，他们一定会视我是畜牲，是卑鄙阴毒的谋杀者» [11] (Моя мати перетворилася на мильну бульбашку. Ніхто не знає, що сталося. Мене б назвали чудовиськом, твариною, грішним вбивцею, якби хто-небудь дізнався) (тут і далі переклад наш – В. Максимець). У фіналі герой починає гавкати, як злий собака, і навіть відкушує від людини шматок живої плоті: “我一头向他冲去，咬住他的胳膊，狠狠一捧，撕下一块肉来。他像一堆臂柴一样 哗啦哗啦 地倒在血泊中……” [11] (Я кинувся вперед і вкусив його за плече. Вчепившись щосили, я відірвав шматок плоті. Він звалився на землю, стікаючи кров'ю....).

У оповіданні «Віл» («公午») щоразу, коли дує вітер, у думках героя виникають химерні вигадки:

“一刮风，我就生出许许多多伤感的想法。比如昨天，我然想到将拔掉的牙浸泡在玻璃里保存起来。我仔细地观察那上面的猪蛙洞，心里想起一些往事” [12] (Вітряно, у мене з'являється багато сумних думок. Наприклад, вчора, я, раптом, вирішив покласти вирваний зуб у скляну банку з водою. Я уважно спостерігаю за гнилими порожнинами, і згадую собі дещо з минулого).

Творчість Цань Сюе насичена фантастичними мотивами, особливо, якщо мова йде про конструювання образів персонажів. Поєднуючи дві реальності, справжню і вигадану, письменниця показує фізичне життя людини одночасно з життям її душі. Так, в оповіданні «Хатина на пагорбі» («山上的小屋») «Я» живе в нещасливій сім'ї, без любові та взаєморозуміння, члени якої байдужі один до одного, там життя як стояча вода, а у світі мрій душа героя ще жива, хатинка – це таємниця, а також вітра для неї.

Професор М. Дюк, досліджуючи творчість Цань Сюе, зазначав, що авторка є «...найбільш антитрадиційною, наймодернішою китайською письменницею, усі її твори антиреалістичні, навіть, як стверджують деякі критики, нечитабельні або ж такі, що взагалі не належать до китайської літератури» [4].

Твори Цань Сюе наповнені потворними образами, а ті, що символізують надію, завжди тлінні, минуші, легко руйнуються. В оповіданні «Віл» чарівне «пурпурове світло» символізує пробудження самосвідомості героїні, якусь духовну шляхетність та обнадійливу віру. Жінка щоразу бачить у великому дзеркалі вола в ореолі пурпурового світла. У цей час вона занурюється у власний світ, дивиться вдалину, її світ ніби більшає, виходить за межі маленького села і нудного життя з чоловіком, який не турбується про неї і не в змозі її почути. Чоловік і жінка можуть проговорити всю ніч, але кожен про свої справи, не слухаючи один одного. Чоловік зосереджений лише на своїх гнилих зубах і постійно бубонить про це. В інтерпретації авторки це символізує його турботу про реальне життя. Натомість дружина думає про світ у дзеркалі, тобто про своє несвідоме та духовне. У фіналі чоловік розбиває дзеркало молотком, і віл та пурпурове світло зникають назавжди. Розбите дзеркало, пурпурове світло, що згасло, – символи спустошення духовного світу, розбитих сподівань, які б допомогли відшукати персонажам власне «Я».

В оповіданні «Хатина на пагорбі» ідеальним, але ілюзорним простором стає для нещасливої героїні невелика хатинка, вільне місце для її душі. «Я» не бачить цю хатинку, але знає, що вона існує. Наприкінці міраж хатини зникає, що характеризує повне духовне вигорання героїні, неможливість визначити свою ідентичність, зрозуміти внутрішній світ. За допомогою символу «хатинки» та «пурпурового світла» письменниця описує розпач та безсилля людини у складних міжособистісних стосунках.

Однією з виразних особливостей творчості Цань Сюе стає побудова алогічних діалогів, абсурдних висловлювань, пов'язаних із порушенням основних законів логіки. В оповіданні «Мильна бульбашка у брудній воді» спостерігається несподівана пертурбація та порушення логіки висловлювань: “她睡在屋里时总是说有一只蝎子在她头部蜇一下半边脑袋麻木，然后就起来翻箱倒柜，弄得我通夜失眠” [11] (Вона спала в кімнаті, постійно скаржилася на те, що її кусала ящірка. Половина її голови німіла. Потім матір вставала і починала порпатися в ящиках і скринях, через це я всю ніч не міг заснути).

Алогізми діалогів підкреслюють суперечливість думок героїв, її заплутану свідомість, відображають парадоксальність життя, відсутність взаємного розуміння і бажання чути один одного. В оповіданні «Віл» дружина мріє про ірреальний світ, а чоловік дбає лише про свої зуби:

“我看见了一点东西，我用不确切的语气告诉他，一种奇怪的紫色” [12].

Дружина: «– Я бачила дещо, – сказала я йому невпевненим тоном, – своєрідний, дивний пурпуровий колір».

“你看，他朝着我龇出他的黑牙，这里面就像一些田鼠洞” [12].

Чоловік: «– Ти бачиш, – він шкірить до мене чорні зуби, там ніби шурачі нори».

“那个东西整日整夜线着我们的房子转悠，你就一次没看见?” [12].

Дружина: «– Ця «річ» (віл) крутиться біля нашого дому цілодобово, ти жодного разу не бачив?»

“有人劝我拔牙，说那样就万事大吉” [12].

Чоловік: «– Хтось переконує мене видалити зуб, говорять, що таким чином все буде добре».

Проте такий парадокс не порушує цілість структури тексту, а, оприявлюючи потік свідомості персонажів, розкриває їхній

внутрішній світ, породжує нові сенси та сприяє зростанню ступеню художності.

Для художнього світу Цань Сюе характерні метафоричні образи. Найчастіше в ролі таких образів виступають рослини – дерева, виноградна лоза, троянди та ін. У творах письменниці рослини, що символізують життєву силу, стають смертельною отрутою. Тобто набувають потворної естетики. Аналогічно і переважна більшість комах і тварин викликає огиду та страх – (мертві) метелики, бабки, метелики, дощові черв'яки, комарі, мухи, таргани, цвіркуни, богомоли, павуки, мурахи, ящірки, гусениці, клопи, риби, черепахи, горобці, чорні кішки, миші, вовки та ін. Символічною потворністю авторка наділяє і природні явища – дощ, вітер, туман, гроза. На сторінках творів письменниці топоси, пов'язані з тлінням, гниттям, – смердючі стічні канали, огидні трупи тварин, фекалії та ін. Використовуючи огидні образи, які викликають «естетичний» дискомфорт, Цань Сюе, на нашу думку, метафорично відображає брехню, страждання, смерть, порожнечу тощо.

Тож можна погодитись зі слухним зауваженням китайського критика Хун Чжиган (洪治纲): «Головний внесок Цань Сюе в китайську авангардну прозу значною мірою полягає в тому, що вона успішно вирвалася з традиційного викладу, наголосивши на естетичній цінності фрагментів дискурсу, і підвищила рівень естетичної насолоди за допомогою яскравих деталей» [13].

Висновки. Отже, Цань Сюе «виходить на волю» з клітки естетики традиційного: вона схильна до всього химерного, ірраціонального, що не відповідає загальноприйнятим стандартам. Звертаючись до естетики потворного, письменниця при цьому звертає увагу на таємну глибину свідомості та душі людини, показує іншу правду життя, що спонукає нас раціонально мислити навіть в ірраціональному світі. У творах письменниці спостерігаємо глибоке авторське занепокоєння реальним простором людського буття.

Абсурдний світ творчості Цань Сюе – це зворотний бік буденної картини суспільства. Страх, тривога та інші патологічні стани психіки розкривають особливий світ персонажів, що постійно змінюється. Це корелює із закликком письменниці до читачів вирватися з логічних рамок звичного мислення, відмовитися від звичної естетики для того, щоб зрозуміти її. Потворні метафоричні образи з їхньою ірраціональністю, алогічністю та аномальністю в текстах Цань Сюе вважаємо однією з найпомітніших художніх особливостей її творчості.

Брудний і зіпсований світ, потворні, злісні та підступні персонажі, непрості людські стосунки – це складники художньої картини світу Цань Сюе. Питання естетичної функції цих елементів ще потребує подальших досліджень.

Література:

1. 李晓峰. 小说: 黑暗灵魂的舞蹈 论残雪的文学观. 当代文坛. 2006. № 2.
2. 丘峰. 80年代中期中国先锋小说回眸. 嘉应学院学报. 1999. № 4.

3. 白先勇. 现代主义的刺激 – 评(一个人死了),(山上的小屋) 联合文学. 1987. № 4.
4. Duke M. Introduction, *Modern Chinese Woman*. Armonk, 1989. 300 p.
5. Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах. Мова і культура. Видавничий дім Дмитра Бураго. Київ, 2011. С. 328–335.
6. Ісаєва Н. С. Концептуалізація страху в малій прозі Цань Сюе. Літературознавчі студії, КНУ. Київ, 2011. С. 180–185.
7. Война М. О. Психологічний вимір новелістики Цань Сюе: самоаналіз як пошук істини. Літературознавчі студії. Видавничий дім Дмитра Бураго. Київ, 2015. С. 76–86.
8. Война М. О. Образ як засіб самопізнання героїв у прозі Цань Сюе (на прикладі образу дзеркала). *Science and Education a New Dimension*. Budapest, 2016. 65–69 p.
9. 残雪. 为了报仇写小说—残雪访谈录. 湖南文艺出版社. 长沙, 2005.
10. 高玉. 论残雪 “反懂” 的文学观及其写作. 小说评论. 2011. 第5期.
11. 残雪. 污水上的肥皂泡. 苍老的浮云. 残雪文集第一卷. 湖南文艺出版社. 长沙, 1998.
12. 残雪. 公牛. 苍老的浮云. 残雪文集第一卷. 湖南文艺出版社. 长沙, 1998.
13. 洪治纲. 先锋文学聚焦之十四, 见 小说评论. 2002. 第2期.

Maksymets V. The aesthetics of the ugly in the figurative system of Tsan Xue's prose

Summary. Chinese literature of the 1980s was in dire need of profound changes to restore its subjectivity rather than serve only ideological interests, to emphasize the value and artistic quality of works. Writers sought to move away from the imposed realist model as the only acceptable one in literary creativity, so that the study and delineation of human nature could become more profound and convincing.

The reception of modern realist literature from the West in a way opened a new page in contemporary Chinese literature, prompting many writers to try new techniques of writing that were quite strange to Chinese readers. Can Xue (real name Deng Xiaohua (邓小华), born in 1953) is one of the most creative representatives of Chinese women's literature, who makes the reader plunge into the world of the incomprehensible, and her work is quite shocking and hardly perceived by a wide readership. The article analyzes the specifics of the ugly in the figurative system of the stories «A Soap Bubble in Dirty Water», «The Ox» and «The Hut on the Hill». It is found that this «anti-aesthetics» is related to the problems of these works, where the author depicts an absurd, deformed and nightmarish world with feelings of gloom, uncertainty, fear, anxiety, which the characters live with, hating each other. But the writer's goal is to explore human nature and the search for inner freedom.

In her works, Can Xue «challenges» the generally accepted standards of beauty and cultural norms in order to undermine the dominant ideology by criticizing social values. The writer follows a transcendental view of literature and art, creates a literature of «human nature» in phenomenological terms, and rejects sociological judgments of «right» and «wrong», «good» and «evil» in the human personality.

Key words: Can Xue, women's prose, Chinese literature, aesthetics, ugly.